

dergipark.org.tr/tr/pub/alinterisosbil

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

<https://prensip.gen.tr>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

Defansif Realist Çerçeve ile Türkiye'nin NATO'ya Girişi
Türkiye's Entry to NATO with Defensive Realist Framework

Mete GÜRKAN[✉]

Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü, Güvenlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı,
Ankara, Türkiye

Geliş Tarihi/Received Date: 17.03.2025

Kabul Tarihi/Accepted Date: 28.08.2025

ÖZ

Makale, Türkiye'nin NATO üyeliğinin defansif realist politikanın ürünü olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle, dönemin Türk dış politikasını defansif realist bakış açısıyla incelemektedir. Neo-realist teoriye göre, uluslararası sistemin anarşik yapısının bir sonucu olarak, devletler kendi güvenliklerini sağlamak için güç ve ittifak arayışına girmektedir. Defansif realistler, bir devletin gücünü maksimize etmeye çalışmak yerine kendine yöneltilen tehditleri dengelemek için ittifaklar kurması gerektiğini ya da yeterli güce ulaşması gerektiğini söylemektedir. Türk yetkililerin İkinci Dünya Savaşı sonrası izlediği dış politika defansif realist teori perspektifi ile analiz edilebilmektedir. Çünkü Türkiye Sovyetler Birliği'ni askeri ve endüstriyel üstünlüğü, coğrafi yakınlığı, saldırganlık niyeti ve ofansif kapasitesi nedeniyle hayati bir tehdit olarak algılamıştır. Türk dış politikası, özellikle 1945 yılından itibaren SSCB'nin toprak talepleri ve Türk Boğazları üzerindeki kontrol isteği çerçevesinde şekillenmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları kapsamında, bu tehditlere karşı Türkiye, ABD ile iş birliği yaparak ekonomik ve askeri yardım almıştır. 1950'de Kore Savaşı'na katılarak askeri gücünü ve müttefik olarak değerini gösteren Türkiye, 1952 yılında NATO üyesi olmuştur. Defansif realist çerçeve ile Türkiye'nin NATO üyeliği denge politikası olarak okunmaktadır. Türkiye, SSCB'den kaynaklı hayati tehdidi dengelemek amacıyla Batı ittifakına katılmıştır. ABD'den alınan dış yardımlar ve Batı Bloğu ile ideolojik uyum, Türkiye'nin bu ittifaka katılmasında önemli bir rol oynamıştır. Makale, dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin defansif realist teori kapsamında denge politikasını başarılı bir savunma stratejisi olarak gerçekleştirdiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Türkiye, Dış Politika, SSCB, Defansif Realizm.

ABSTRACT

The article aims to show how defensive realist policy led to Turkey's entry into NATO. Therefore, it uses defensive realism to analyze Turkish foreign policy during that time. According to neo-realist theory, the anarchic nature of the international system forces governments to seek alliances and strength to ensure survival. Defensive realists argue that a state should prioritize balancing threats by establishing partnerships or developing adequate defense capabilities over growing power. Foreign policy implemented by Turkish authorities after the Second World War can be analyzed with a defensive realist perspective. Because of the USSR's superior military and industrial capabilities, geographical proximity, offensive ability, and aggressive intentions, Turkey saw it as an existential threat. Soviet territorial claims and ambitions to control the Turkish Straits influenced Turkish foreign policy, especially after 1945. Under the Marshall Plan and Truman Doctrine, Turkey tried to resist this threat with the US's help. Turkey proved its military capability and worth as an ally by joining the Korean War in 1950. In 1952, Turkey subsequently joined NATO. NATO membership is seen as a balancing tactic from a defensive realism perspective. To offset the existential threat posed by the USSR, Türkiye joined the Western alliance. Türkiye's entry into this alliance was largely made possible by the United States foreign aid and ideological affinities with the Western bloc. The article concludes that, considering the situation at the time, Turkey's implementation of defensive realist policies especially the balancing strategy ensured the survival from the Soviet threat.

Keywords: NATO, Türkiye, Foreign Policy, USSR, Defensive Realism.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Gürkan, M. (2025). Defansif realist çerçeve ile Türkiye'nin NATO'ya girişi. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 165-185.
<https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1659299>

GİRİŞ

Machiavelli ve hatta Thucydides'ten itibaren, henüz uluslararası ilişkiler disiplini ortaya çıkmadan önce bile tarihte izlerine rastlanan realizm düşüncesi, zamanla uluslararası ilişkileri açıklayan sistematik bir teoriye dönüşmüştür. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında realizm, giderek daha popüler bir uluslararası ilişkiler teorisi hâline gelmiştir. Bu kuramsal çerçeve, zaman içerisinde evrilerek günümüzde neo-realizm biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Mearsheimer (2013)'ın tanımına göre, neo-realizm devletlerin güç arayışını insan doğasından ziyade uluslararası sistemin anarşik yapısıyla açıklar. Bu yaklaşıma göre, devletlerin iç yapısı ya da rejim tipi belirleyici değildir; zira uluslararası sistemde kendilerinden daha üstün bir otoritenin bulunmaması, devletleri güç kazanmaya zorlamaktadır.

Neo-realizm yaklaşımı kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Defansif realistler, Waltz (1979)'ın tanımına göre, devletlerin sürekli güç arayışını irrasyonel bulurlar. Bu görüşe göre, sistem, gücünü aşırı şekilde artırmaya çalışan devleti cezalandıracaktır. Bu nedenle devletler, tehditleri dengeleyebilmek için dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) politikalarını benimsemeli; mutlak anlamda en güçlü aktör olmaya çalışmaktan kaçınmalıdır.

Şüphesiz, Soğuk Savaş dönemi (1947–1991) boyunca birçok devlet, güvenliğini sağlamak amacıyla dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) politikalarını benimsemiştir. Bu dönem, dünya genelinde ideolojik ve stratejik olarak iki kutba ayrıldığı, vekalet savaşlarının yaygınlaştığı ve ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ile SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) sürekli karşı karşıya geldiği bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu iki süper güç, yalnızca askerî ya da ekonomik alanlarda değil; sanat, spor ve bilim gibi yumuşak güç unsurları üzerinden de güç maksimizasyonu odaklı bir rekabet yürütmüştür.

Schlesinger Jr. (1967)'a göre, Marxist-Leninist ideolojiyle yönetilen SSCB açısından, ideolojik olarak karşıt konumda bulunan ABD'yi bir tehdit olarak algılamamak mümkün değildi. Roosevelt ya da Truman'ın izleyeceği politikalar ne olursa olsun, bu ideolojik karşıtlık bağlamında SSCB'nin ABD'yi düşman olarak görmemesi imkânsızdı. Dolayısıyla, bu iki devletin öncülüğünde çift kutuplu bir uluslararası sistemin ortaya çıkması, yapısal olarak kaçınılmaz hâle gelmiştir.

1967 yılında kaleme alınmış olması nedeniyle tek taraflı bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılabilen Schlesinger Jr., kapitalist ABD'nin de SSCB'yi doğal bir tehdit olarak göreceği gerçeğini göz ardı etmiştir. Bununla birlikte, gözden kaçırdığı asıl husus, neo-realist teoriye göre devletlerin rejim türlerinin uluslararası ilişkiler açısından belirleyici bir unsur teşkil etmediğidir. Öte yandan Waltz (1979)'a göre, “devletler arasındaki doğa durumu, savaş durumudur.” Bu yaklaşım çerçevesinde, ABD ile SSCB aynı ideolojik zemini paylaşan iki aktör olsaydı dahi, sistemin yapısal koşulları nedeniyle aralarındaki çatışma potansiyeli ortadan kalkmayacaktı.

Dünya'nın iki kutuplu düzene ayrıldığı bu dönemde, Soğuk Savaş'ın askerî bloklarını temsil eden ilk ittifak, 1949 yılında ABD öncülüğünde kurulan NATO'dur (North Atlantic Treaty Organization). İttifaka, ABD dışında Hollanda, Kanada, Danimarka, İtalya, İzlanda, Fransa, Norveç, Lüksemburg, Portekiz, Birleşik Krallık ve

Belçika katılmıştır. Buna karşılık, SSCB önderliğinde 1955 yılında kurulan Varşova Paktı, Bulgaristan, Polonya, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya ve Arnavutluk gibi ülkelerin katılımıyla oluşturulmuştur.

Türkiye, NATO'ya Yunanistan ile 1952 yılında üye olmuştur. Çalışmanın analitik bütünlüğü açısından belirtmek gerekir ki, 1940'lı ve 1950'li yılların Türkiye'si, 2025 yılıyla kıyaslandığında askerî ve ekonomik açıdan oldukça sınırlı kapasitelere sahip bir konumdaydı. Bu durum, 1943 yılında İsmet İnönü ile Winston Churchill arasında gerçekleştirilen Adana Görüşmeleri'nde Türkiye'nin ileri sürdüğü talepler üzerinden de açıkça anlaşılmaktadır.

Yalçın (2011)'a göre, söz konusu görüşmelerde Türk tarafının talepleri şu şekilde sıralanmıştır: "Cephede kullanılacak silah sistemlerinin (top, tank, füze, silah vb.) temini; her türlü motorlu aracın sağlanması, lokomotif, kömür ve benzin desteği; demiryolu yetersizliği nedeniyle gerekli deniz taşıtlarının karşılanması; ayrıca hava kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu uçak ve teçhizatın sağlanması." Bu talepler, dönemin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin II. Dünya Savaşı'na doğrudan katılımı durumunda, dış destek olmaksızın ülke savunmasını sürdürebilecek yeterli askerî kapasiteye sahip olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmada, "Türkiye Cumhuriyeti devleti neden NATO'ya üye olmuştur?" sorusu, defansif realizm teorisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye-NATO ittifakının oluşum süreci, defansif realizmin öngördüğü ittifak kurma dinamikleriyle büyük ölçüde örtüştüğü için, söz konusu teori bu bağlamda açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, defansif realizm kuramı kapsamlı biçimde ele alınacak; ardından Soğuk Savaş dönemine ilişkin genel çerçeve sunularak dönemin uluslararası yapısı açıklanacaktır. Devamında, 1945–1952 yılları arasındaki Türk dış politikası analiz edilecek ve bu politikaların defansif realizm ilkeleriyle ne ölçüde örtüştüğü değerlendirilecektir. Literatürde yer alan birincil kaynaklara dayanarak dönemin şartları aktarılacak, son olarak defansif realizmin temel varsayımlarıyla Türkiye'nin dış politika hamleleri karşılaştırılarak, Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinin söz konusu teorik çerçeveye ne ölçüde uyumlu olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

REALİZM, NEO-REALİZM VE DEFANSİF REALİZM

Tarihsel süreç içerisinde bilimin gelişimiyle birlikte, uluslararası ilişkileri anlamlandırmak amacıyla çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu teorilerden biri de realizmdir. Klasik realizm, kökenleri Machiavelli'ye ve hatta Thucydides'e kadar uzanan köklü bir düşünsel geleneğin ürünü olarak değerlendirilmektedir.

Realizmin kurucu isimlerinden biri olan Morgenthau'ya göre, uluslararası siyaset temelde bir güç mücadelesidir. Devletin gücü, askerî ve ekonomik unsurlar başta olmak üzere materyal kapasitesiyle ölçülmektedir. Buna ek olarak, politik güç; bireylerin düşünce ve davranışları üzerinde kontrol sahibi olma yetisi olarak tanımlanır. Bu bağlamda, politik güce sahip olan aktörler, diğer aktörler üzerinde yönlendirici etkiye sahiptir. İnsan doğasının bencil, çıkarıcı ve doyumsuz olduğu varsayımından hareketle, devletleri yöneten karar alıcılar da benzer eğilimler göstermektedir. Bu nedenle devletler,

rasyonel aktörler olarak uluslararası sistemde sürekli güç elde etmeye yönelik stratejiler izlemektedir (Morgenthau, 1948).

Kenneth Waltz'a göre, Morgenthau ve diğer klasik realistler uluslararası ilişkileri açıklamada önemli bir unsuru göz ardı etmektedir. Waltz'ın eleştirileri yalnızca klasik realistlere yönelik değil; aynı zamanda uluslararası ilişkileri Marx'ın ekonomi temelli yaklaşımıyla ya da Wallerstein'ın kapitalist dünya sistemi çerçevesiyle açıklamaya çalışan teorisyenlere de yöneliktir. Waltz'a göre, uluslararası ilişkiler disiplini, uluslararası sistem teorisine dayandırılmaksızın tutarlı biçimde analiz edilemez. Zira devletlerin dış politika davranışları, içinde bulundukları uluslararası sistemin yapısıyla şekillenmekte; aynı şekilde, devletlerin eylemleri de bu sistemin doğasını etkilemektedir (Waltz, 1979). Marx'ın altyapı-üstyapı ayırımına benzer şekilde, Waltz'ın bu yaklaşımında insan doğasının devletlerin güç arayışı üzerindeki etkisi reddedilmekte ve güç arayışının sistemsal koşullardan kaynaklandığı savunulmaktadır.

Bu yaklaşım, bizi Neo-Realizm ya da diğer adıyla Yapısal Realizm teorisine götürmektedir. "Neo" ön ekinin "yeni" anlamına geldiği göz önüne alındığında, klasik realizm ile neo-realizm arasındaki temel farkın ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir.

Mearsheimer'a göre, bu iki teori arasındaki temel ayrım, "devletlerin neden güç peşinde koştuğu" sorusuna verdikleri yanıttan kaynaklanmaktadır. Klasik realistler, devletlerin güç arayışını insan doğasının rekabetçi ve çıkarıcı yapısıyla açıklar; zira devletler, güç isteyen bireyler tarafından yönetilmektedir. Buna karşılık, neo-realistlere göre devletlerin güç istemesinin temel nedeni, uluslararası sistemin anarşik yapısıdır. Bu yapıda, devletlerin üzerinde onları denetleyecek bir otorite bulunmamaktadır ve hiçbir devlet, diğer bir devletin kendisine ne zaman saldırabileceğini kesin olarak öngöremez. Bu nedenle, her devlet en azından kendi güvenliğini sağlayabilecek düzeyde güç sahibi olmayı hedeflemelidir. Bu bağlamda büyük güçler, sistemin doğası gereği sürekli bir güç mücadelesi içerisinde. Neo-realizm ayrıca, devletlerin iç yapılarının, rejimlerinin ya da kültürel farklılıklarının bu süreçte belirleyici olmadığını savunur. Son olarak, klasik realizmde güç bir amaç olarak değerlendirilirken; neo-realizmde güç, güvenliğe ulaşmak için kullanılan bir araçtır (Mearsheimer, 2013).

Neo-realist teori içerisinde yanıtlanmaya çalışılan temel sorulardan biri, teori içindeki önemli bir ayrımı da beraberinde getirmiştir: "Ne kadar güç yeterlidir?" sorusuna verilen farklı yanıtlar, neo-realizmi defansif ve ofansif realizm olarak ikiye ayırmaktadır.

Defansif realistlere göre, bir devletin her koşulda ve sürekli olarak gücünü artırmaya çalışması ya da hegemonya arayışına girmesi rasyonel olmayan, hatta "aptalca" bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Zira bu tür davranışlar, uluslararası sistemin dengelenme mekanizmaları nedeniyle uzun vadede devlete zarar verebilir. Buna karşın ofansif realistler, devletlerin uluslararası sistemde her fırsatta mümkün olduğunca fazla güç elde etmeye çalışmaları gerektiğini savunurlar. Onlara göre, bir devletin güvenliğini kalıcı olarak sağlayabilmesinin tek yolu, hegemonya kuracak düzeyde büyük bir güce ulaşmasıdır. Her iki yaklaşımda da "güç" kavramı, yalnızca askerî kapasiteyi değil; aynı zamanda sosyo-ekonomik gücü de içerecek şekilde geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır (Mearsheimer, 2013).

Neo-realistler devletler neden güç isterler sorusuna beş varsayım ile cevap vermektedirler. Bu beş varsayım tek başına cevabı oluşturmazlar ancak birleştiklerinde sorunun cevabını sağlamaktadırlar. Bunlardan ilki devletlerin uluslararası ilişkilerin ana aktörü olduğu ve üstlerinde başka hiçbir otoritenin bulunmadığıdır. Bu durumda sistem anarşiktir. Yani mevcut bir hiyerarşiden söz edilememektedir (Mearsheimer, 2013).

İkinci varsayım, her devletin diğerine zarar verebilecek askerî güce sahip olmasıdır. Elbette bu gücün miktarı devletten devlete değişmektedir; ancak her devlet, başka bir devletin güvenliğini tehlikeye atacak düzeyde askerî kapasiteye sahiptir. Üçüncü varsayım, devletler diğer devletlerin niyetlerini asla bilemezler. Mevcut güç dengesinden memnun olan devletlere "statükocu", memnun olmayanlara ise "revizyonist" devlet denir. Hiçbir devlet, güçlü bir istihbarat ağına sahip olsa bile, bir başka devletin gerçek amaçlarını kesin olarak bilemez. Devletleri yöneten kişiler niyetlerine dair yalan söyleyebilir veya kasıtlı olarak yanlış istihbarat verebilir. Bu nedenle, gerçek niyet her zaman belirsizdir (Mearsheimer, 2013).

Dördüncü varsayım, bir devletin temel amacının hayatta kalmak olduğunu ifade eder. Sonuç olarak, devletler tam güvenliklerini sağlayıp varlıklarını sürdürmedikleri sürece diğer hedeflerini gerçekleştiremezler (Mearsheimer, 2013). Örneğin, Batılı devletlerin, özellikle de ABD'nin, günümüzde dünyanın farklı bölgelerinde insan hakları ihlallerini sona erdirmek ve "dünyaya demokrasi getirmek" gibi amaçları bulunmaktadır. ABD'nin bu hedeflerin peşinden gidebilmesinin temel nedeni, yeterli düzeyde güvenliğe sahip olmasıdır. Diğer Batılı devletler ise büyük ölçüde ABD'nin sağladığı koruma altında hareket etmektedir.

Beşinci varsayım, devletler rasyonel aktörlerdir. Bu da devletlerin her zaman hayatta kalmayı garanti altına alacak politikalar üretmeye çalıştığı anlamına gelir. Uluslararası sistemin değişkenliği ve anarşik yapısı nedeniyle zaman zaman hatalar yapabilseler de devletlerin temel davranış biçimleri rasyonalite ilkesine dayanmaktadır (Mearsheimer, 2013).

Unutulmamalıdır ki, büyük güçler birbirlerinden her zaman çekinmektedir. Çünkü en basit anlamıyla, dünyada anlaşmazlıkları düzenleyecek ya da savaşları önleyecek bir "jandarma" bulunmamaktadır. Bu nedenle devletler, yalnızca kendilerine güvenebileceklerinin farkındadır. Niyetlerin belirsizliği bu duruma eklendiğinde, her devlet diğerinin hem saldırı kapasitesine hem de saldırı niyetine sahip olabileceğinden endişe duymaktadır. Uluslararası sistemde gardını düşürmenin sonucu felaketle sonuçlanabileceğinden, devletler daima tetikte kalmak zorundadır. Bu yapısal gerçeklik, devletleri güçlerini artıracakları her fırsatı değerlendirmeye yöneltmektedir (Mearsheimer, 2013).

Ancak bir devlet gücünü artırdığında, bu durum diğer devletler açısından daha fazla tehdit oluşturur. Dolayısıyla diğer devletler de kendi güçlerini artırma yoluna gidecektir. Literatürde bu duruma "güvenlik ikilemi" adı verilmektedir (Mearsheimer, 2013). Bu paradoksal durum, potansiyel olarak sonsuz bir silahlanma yarışına yol açabilir ve Soğuk Savaş döneminde yaşanan durum da tam olarak bunun bir örneğidir. Hem ABD hem de SSCB, kendilerini hiçbir zaman tamamen güvende hissetmemiştir ve bu paradoks nihayetinde SSCB'nin dağılmasıyla sonlanmıştır.

Teorinin temel sorularından birine verilen yanıt aktarıldıktan sonra, teorinin takipçileri arasında görüş ayrılığına yol açan “ne kadar güç yeterlidir?” sorusuna geçilmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, defansif realistler sürekli güç arayışının ve bu doğrultuda hegemonya hedefinin rasyonel olmayan bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır. Onlara göre, bir devlet aşırı ölçüde güçlendiğinde karşısında mutlaka bir koalisyon oluşacaktır; bu duruma “dengeleme” (balancing) denir. Tarihsel süreçte bu tür örnekler pek çok kez yaşanmıştır (örneğin Napolyon Fransası, Nazi Almanyası vb.). Ayrıca, fetih girişimleri çoğu durumda elde edilmek istenen faydadan daha fazla maliyet doğurabilmektedir. Zira işgal edilen bölgeleri kontrol altında tutmak oldukça zordur. Milliyetçilik ideolojisinin etkisiyle, fethedilen topraklardaki halkların işgalci güce karşı ayaklanması ise neredeyse kaçınılmazdır (Mearsheimer, 2013).

Ofansif realistlere göre ise, çoğu devlet yeterince tehdit hissettiğinde bir koalisyona katılmak yerine tarafsız kalmayı tercih edebilir. Ayrıca, saldırgan tarafın savaşları kazanma olasılığının daha yüksek olduğu görüşünü benimsemektedirler. Buna ek olarak, zaman zaman fetihlerin hedeflenen sonuçları sağlayabildiğini savunmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi, ofansif realistlere göre bir devletin hayatta kalabilmesinin tek yolu, hegemonya kurmasıdır (Mearsheimer, 2013).

Ofansif ve defansif realizm arasındaki bu kuramsal ayrım, bazı akademisyenler tarafından iç politika dinamikleri ile daha da derinleştirilmiştir. Snyder ise teoriye farklı bir boyut kazandırmıştır. Snyder’e göre, Almanya ve Japonya gibi iç siyasi dinamikleri imparatorluk miti üreten devletler, ofansif realist stratejilere daha yatkın hâle gelmektedir. Buna karşılık, iç siyasi yapısında bu tür bir eğilim bulunmayan devletler, defansif realist stratejileri benimsemeye daha eğilimlidir. Zira bu devletler, yayılmacı eğilimler sergileyen ve ofansif realizmi takip eden diğer aktörlerin gücünü dengelemek amacıyla defansif realist bir yolu tercih etmek durumunda kalmaktadır (Snyder, 1991).

Sonuç olarak, uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletlerin güç arayışında olduğunu savunan Neo-realist teori, “ne kadar gücün yeterli olacağı” sorusu etrafında ikiye ayrılmaktadır. Bu noktada, çalışmanın gereksiz şekilde uzamasını önlemek ve Neo-realist teorinin genel hatlarıyla anlaşılmasını sağlayacak düzeyde bilgi sunulduğu kanaatiyle, teorinin diğer sorulara verdiği yanıtlar açıklanmayacaktır. Bunun yerine, çalışmanın çerçevesini oluşturan defansif realist teorinin ittifak kurma yolları ele alınacaktır.

Defansif Realizm’de Tehdit Kaynakları ve İttifak Kurma Yolları

Daha önce, defansif realistlerin ciddi bir tehdit karşısında koalisyonların oluşacağı yönündeki görüşüne değinilmiştir. Bu bölümde ise, söz konusu koalisyonların nasıl şekillendiği ve ittifak kurmanın tek biçiminin bu olup olmadığı incelenecektir. İlk olarak, sıklıkla vurgulanan ciddi tehdidin hangi kaynaklardan ortaya çıktığı ele alınacaktır.

Walt’a göre, bir devletin başka bir devlete ciddi bir tehdit oluşturup oluşturmadığını belirleyen dört temel faktör bulunmaktadır. Bunlar; toplam güç, coğrafi yakınlık, ofansif güç kapasitesi ve saldırganlık niyetidir. İlk olarak, bir devletin nüfusu, endüstriyel ve askerî kapasitesi ile teknolojik düzeyinden oluşan tüm kaynaklarının toplamına “toplam güç” denilmektedir (Walt, 1990). Toplam gücü yüksek olan devletler, savaş ekonomisine geçtiklerinde en fazla üretim kapasitesine sahip olabilecek, askerî

unsurlarını en iyi şekilde donatabilecek ve uzun süreli çatışmalarda varlık gösterebilecek devletler olarak değerlendirilmektedir.

Teknolojide yaşanan olağanüstü ilerlemelere, kıtalararası balistik füzeler gibi gelişmiş silah sistemlerine ve Walt'ın çalışmasının 1990 yılında yazılmış olmasına rağmen, önemli bir diğer faktör hâlâ coğrafi yakınlıktır. Devletler, sınırlarından uzak tehditlere karşı tepki vermektense, sınırlarına yakın tehditlere karşı önlem almayı daha rasyonel bir tercih olarak görmektedir. Walt'ın uzun süredir diplomasi tarihi öğrencilerine aktardığını belirttiği bir deyişte bu durum şu şekilde özetlenmektedir: “Komşuların komşuları dosttur.” (Walt, 1990). Bu bağlamda, çalışmamızın ana konusu olan Türkiye'nin NATO'ya katılım kararının arkasındaki nedenlerden biri de Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdidin coğrafi yakınlığıdır.

Bir devletin ofansif gücü, tehdit seviyesini belirleyen ayrı bir etkidir. Ofansif güç, toplam güç ve coğrafi yakınlık ile yakından ilişkili olmakla birlikte, bu unsurlarla özdeş değildir. Walt'a göre, “ofansif güç, bir devletin başka bir devletin bağımsızlığını ya da toprak bütünlüğünü kabul edilebilir bir bedelle tehdit edebilme yetisidir.” (Walt, 1990). Örneğin, son dönemlerde kamuoyunda gündeme gelen, Trump'ın Kanada'yı 51. eyalet olarak görme yönündeki açıklamaları bağlamında, ABD'nin bu ülkeyi işgal etme olasılığı üzerine yürütülen televizyon tartışmaları dikkat çekicidir. Bu tür tartışmaların temelinde, diğer tüm faktörler sabit tutulduğunda, ABD'nin yüksek düzeyde bir ofansif güce sahip olması nedeniyle böyle bir işgali gerçekleştirme kapasitesine sahip olduğu varsayımı yatmaktadır.

Son olarak, devletlerin saldırganlık niyeti, tehdit algısının oluşmasında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Devletlerin niyetlerine ilişkin algılar, ittifakların kurulmasında da belirleyici rol oynamaktadır. Bir devletin tartışmasız biçimde saldırgan olarak görülmesi, komşu devletlerin kendilerini daha fazla tehdit altında hissetmelerine yol açacaktır. Walt bu bağlamda, Nazi Almanyası'nı örnek göstermektedir. Açık biçimde agresif ve genişlemeci bir politika izleyen Nazi Almanyası, birçok devletin tehdit algısını tetiklemiş ve bu devletlerin Almanya'ya karşı konum almasına neden olmuştur (Walt, 1990).

Uluslararası ilişkiler kuramcılarından Charles L. Glaser, rasyonel aktörlerin iş birliği ve rekabet davranışlarını sistem düzeyinde ele aldığı çalışmasında, güvenlik ikilemi bağlamında devlet davranışlarını açıklamaktadır. Glaser'e göre, bir devletin güvenlik kaygısıyla silahlanmaya yönelmesi, çevresindeki diğer devletlerde de benzer bir güvensizlik duygusu oluşturmakta ve onları da silahlanmaya zorlamaktadır. Silahlanma yarışında veya ittifak kurma süreçlerinde başarısız olan bir devlet, bağımsızlığını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle, devletler tehditlere karşı koymak için ya iç önlemler ya da dış önlemler yoluyla güçlenme arayışına girmektedir. İç önlemlerden kasıt, daha önce açıklanan biçimiyle toplam gücün artırılması iken; dış önlemler, iş birliği ve ittifak kurma stratejilerini ifade etmektedir (Glaser, 2010).

Glaser'ın güvenlik ikilemi çerçevesinde devletlerin tehdit algıları ve ittifak kurma davranışları üzerine yaptığı değerlendirmelere benzer şekilde, bu alandaki önemli akademisyenlerden biri olan Stephen Van Evera da benzer bir yaklaşım benimsemektedir. Van Evera'ya göre, savaş durumlarında saldırgan taraf, sürpriz faktörü nedeniyle avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Bu nedenle, komşu devletler söz konusu sürpriz

unsurunu dengelemek amacıyla savunma amaçlı olarak askerî kapasitelerini artırma yoluna gitmektedir. Ancak bu tür güç artırımı, karşı tarafça ofansif bir niyetin göstergesi olarak algılanabilmektedir. Güvenlik ikilemi olarak tanımlanan bu durumda, devletler saldırgan aktörlerin avantajını azaltmak ve çevrelerindeki tehditleri dengelemek amacıyla kolektif savunma anlaşmalarına yönelmektedir (Van Evera, 1998).

Bu çerçevede, uluslararası ilişkiler alanında önemli katkılarda bulunan bir diğer kuramcı olan Robert Jervis de Walt'ın görüşlerine benzer bir yaklaşım benimsemektedir. Jervis, anarşik uluslararası sistemde devletlerin niyetlerinin belirsizliğinin ve güç dağılımındaki farklılıkların tehdit algılarını doğrudan etkilediğini savunmaktadır. Bu tür tehdit algıları, devletleri hem caydırıcılığı artırmak hem de kolektif savunma amacıyla ittifak kurmaya yöneltmektedir. Zira ittifak mekanizmaları, mevcut güç dengesinin korunmasına katkı sağlamak ve potansiyel tehditlerin bertaraf edilmesini kolaylaştırmaktadır. Defansif realizm perspektifinden bakıldığında ise ittifaklar, yalnızca güç dengesini korumakla kalmayıp, aynı zamanda devletler arasında iş birliği ve ortak caydırıcılık için normatif bir meşruiyet zemini sunmaktadır (Jervis, 1998).

Diğer akademisyenlere paralel olarak Benjamin Miller'da güç dengesi teorisini esas alarak büyük güçlerin kriz dönemlerinde geliştirdikleri ittifak davranışlarını neo-realist bir çerçevede açıklamaya çalışmaktadır. Miller'a göre, uluslararası sistemin anarşik doğası, devletleri sisteme yönelik tehditleri dengeleyecek biçimde hareket etmeye yöneltmektedir. Bu bağlamda, herhangi bir aktörün güç kapasitesinde meydana gelen orantısız artış, diğer aktörler tarafından bir tehdit olarak algılanmakta ve bu tehdit, dengeleyici koalisyonların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Miller, söz konusu dengeleme davranışının yalnızca gücün dağılımına indirgenemeyeceğini; bölgesel dinamikler, tehdit algısının yoğunluğu ve müdahil aktörlerin rasyonel maliyet-fayda hesaplamaları gibi faktörlerin de belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, defansif realizmin temel iddiası olan "hayatta kalma" güdüsünün sistemin dayattığı yapısal zorunluluklar çerçevesinde şekillendiği varsayımıyla örtüşmekte ve devletlerin ittifak kurma davranışlarını açıklamada güçlü bir teorik zemin sunmaktadır (Miller, 1996).

Walt'a göre ise devletler iki temel politika aracılığıyla ittifak kurmaktadır: dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) politikaları. En basit ifadeyle, dengeleme politikası, devlete yöneltilen bir tehdide karşı diğer devletlerle ittifak kurmak anlamına gelmektedir. Peşine takılma politikası ise tehdidin kaynağı olan devletle iş birliği yapmak, onunla ittifak kurmak ya da daha açık bir ifadeyle "küçük ortak" konumuna geçmek anlamına gelmektedir (Walt, 1990).

Dengeleme politikasının izlenmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, potansiyel bir hegemonyanın engellenmesi gerekliliğidir. Eğer hegemonya kurma potansiyeline sahip bir devlet dengelenmezse, diğer devletler hayatta kalma olasılıklarını bu devletin takdirine bırakmış olurlar. İkinci neden ise güçsüz tarafa katılmanın, genellikle daha fazla nüfuz elde etmeye olanak tanımasıdır. Güçsüz tarafın desteğe daha fazla ihtiyaç duyması, o tarafa katılan güçlü devlete karar alma süreçlerinde daha fazla söz hakkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, dengeleme politikası genellikle görece daha güçlü devletler tarafından tercih edilmektedir (Walt, 1990).

Denge politikası, bu temel gerekçelerin yanı sıra, en basit anlamıyla tehdidin kaynağı olan devlete karşı diğer devletlerle ittifak kurma stratejisidir. Tehdit oluşturan devletin toplam gücü görece yüksekse, coğrafi olarak yakınsa, ofansif kapasitesi yüksekse ve saldırganlık niyeti belirginse, tehdit algılayan devlet bu unsurlara karşı dengeleme yoluna gitmektedir. Bununla birlikte, tehdit unsurlarına karşı mevcut bir koalisyonun bulunması ya da yeni ittifakların kurulma ihtimalinin olması hâlinde, tehdit altında hisseden devletin dengeleme politikası izleme olasılığı artmaktadır.

Snyder (1991)'a göre, defansif realistler, devletlerin güvenlik arayışında statükoyu koruma eğiliminde olduklarını ve saldırgan stratejilerin genellikle karşı dengeleme (balancing) tepkileriyle sonuçlandığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, genişlemenin faydasının maliyetine göre düşük olduğunu, bu nedenle devletlerin statükocu politikalarla daha güvende olduklarını varsaymaktadır. Snyder, uluslararası anarşinin saldırganlığı cezalandırdığını ve devletlerin aşırı genişleme eğilimlerinin genellikle kendi güvenliklerini tehlikeye attığını belirtmektedir. Bu bağlamda, devletlerin ittifak kurma kararları da saldırganlığa karşı dengeleme ve savunma motivasyonları üzerinden şekillenmektedir.

Diğer yandan, peşine takılma politikası her ne kadar daha az tercih edilen bir strateji olarak görünse de göz ardı edilmemesi gereken bazı gerçeklikler bulunmaktadır. Devletler gücün cazibesinden etkilenir; bir devlet, gücünü ne ölçüde sergileyebiliyorsa, bu durum diğer devletlerin onunla ittifak kurma isteğini artırmaktadır. Tersine, bir devletin güç kaybetmesi, onunla ittifak kurmak isteyen devletlerin sayısını azaltmaktadır. Bu varsayımlar doğrultusunda, devletler arasındaki ittifak ilişkileri son derece kırılgan bir yapıya sahiptir. Peşine takılma politikasının temel motivasyonlarından biri, güçlü bir devletle ittifak kurarak o devletten gelebilecek tehdidi bertaraf etme isteğidir. Diğer bir motivasyon ise, savaş zamanında güçlü tarafa katılarak olası savaş ganimetlerinden pay alma arzusudur (Walt, 1990).

Peşine takılma politikası, yukarıda belirtilen temel gerekçelerin dışında değerlendirildiğinde, dengeleme politikasının uygulandığı koşullarda tam tersi bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre, tehdit hisseden bir devlet, kendisine en büyük tehdidi oluşturan devletle ittifak kurmayı tercih etmektedir. Eğer tehdidin kaynağı olan devletin toplam gücü görece yüksekse, coğrafi olarak yakınsa, ofansif gücü yüksekse ve saldırganlık niyeti açıksa, bu unsurlar, çevresindeki devletleri peşine takılma stratejisine yöneltebilmektedir. Ayrıca, müttefik bulma olasılığının düşük olması da peşine takılma politikasını tercih etme nedenlerinden biridir (Walt, 1990).

İttifak kurma sürecini etkileyen diğer iki önemli faktör ise ideoloji ve dış yardımdır. İdeoloji bağlamında öne çıkan ilk varsayım, birbirine ideolojik olarak yakın devletlerin ittifak kurma olasılığının daha yüksek olduğudur. Bununla birlikte, bir devletin güvenlik seviyesi arttıkça, müttefik seçiminde ideolojik yakınlık da daha belirleyici hâle gelmektedir. Ayrıca, iç siyasal meşruiyet sorunları yaşayan devletler açısından hem iç hem dış desteği artırmak amacıyla ideolojik açıdan benzer müttefikler bulmak, etkili bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Walt, 1990).

Dış yardım konusundaki ilk varsayım, yardım miktarı arttıkça, yardım alan ülkenin yardım sağlayan ülke ile ittifak kurma olasılığının da yükseldiğidir. Dış yardım aynı zamanda bir dengeleme politikasının unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bununla

birlikte, yardım sağlayan ülkenin sunduğu destek başka bir kaynaktan temin edilemiyorsa ya da yardım alan ülke bu desteğe bağımlı hâle gelmişse, yardım eden devlet, yardım alan ülke üzerinde önemli bir baskı ve etki aracına sahip olacaktır. Ancak yardım alan devletin tek amacı bu yardımdan faydalanmak olabilir; bu durumda yardım sağlayan devletin kaynakları boşa harcanmış olacaktır. Ayrıca, yardım eden ülkenin iç siyasal yapısında karar alma mekanizmalarının zayıf olması da yardım alan devletin lehine bir durum yaratabilmektedir (Walt, 1990).

Daha önce ele alınan ciddi tehdit unsurlarının kaynakları, bu tehditlere karşı izlenecek politikaları da doğrudan etkilemektedir. Örneğin, bir devletin toplam gücünün yüksek olması, diğer devletleri hem dengeleme hem de peşine takılma politikalarına yöneltebilir. Zira toplam gücü fazla olan devletler, düşmanlarını cezalandırabilecekleri gibi, müttefiklerini ödüllendirme kapasitesine de sahiptir. Bu devletlerin denge politikasına neden olmalarının temelinde ise sahip oldukları aşırı güç yatmaktadır. Benzer şekilde, coğrafi yakınlık faktörü de her iki politikaya zemin hazırlayabilir. Ancak burada dikkat çekici olan husus, peşine takılma politikasının çoğu zaman nüfuz alanı oluşumuna yol açmasıdır (Walt, 1990). Örneğin, Soğuk Savaş'ı şekillendiren yıllarda, ABD ve SSCB'nin çevresindeki devletlerin, içinde bulundukları koşullar nedeniyle peşine takılma politikasından başka bir seçeneğe sahip olmamaları, bu iki süper gücün etrafında belirgin nüfuz alanlarının oluşmasına neden olmuştur.

Ofansif güç de genellikle peşine takılma politikasına neden olan tehdit kaynaklarından biridir. Zira, komşu devletlerin ittifak kurma süreci tamamlanmadan birkaçının işgal edilmesi, tehdit oluşturan devlete karşı dengeleyici bir müttefike sahip olunamaması ya da müttefik bulunsa dahi yardımın gecikmesinin neredeyse kesin olması gibi nedenlerle, ofansif güç peşine takılma politikasını tercih edilen bir strateji hâline getirmektedir. Coğrafi yakınlıkla olan sıkı ilişkisi nedeniyle de ofansif güç, nüfuz alanlarının oluşumunda en önemli tehdit kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, saldırganlık niyeti ise genellikle bunun tam tersi bir sonuç doğurmaktadır. Bir devletin niyetinin her durumda kendi bağımsızlığını tehdit edeceğini düşünen diğer devletler, bu gibi durumlarda dengeleme politikasını tercih etmeye daha yatkın olmaktadır (Walt, 1990).

Bu tür ittifakların temel amacı, devletlerin diğer devletlerin kapasite artışlarını engelleme arzusudur. Bu nedenle, devletler kendi kapasitelerini daima diğer devletlerle kıyaslayarak belirlemektedir. Niyet konusundaki belirsizlik ise, mevcut müttefiklerin gelecekte potansiyel birer düşmana dönüşebileceği yönünde bir kaygı yaratmakta ve bu durum, devletleri hem askerî güçlerini artırmaya hem de yeni ittifaklar kurma yollarını araştırmaya sevk etmektedir (Grieco, 1988). Anlaşıldığı üzere, güvenlik arayışı uluslararası ilişkilerde sonsuz bir paradoks niteliği taşımaktadır. Neo-realist teorisinin anarşik uluslararası sistem varsayımı ise bu paradoksun temel nedeni olarak öne çıkmaktadır.

Anlaşıldığı üzere, tehdit kaynakları izlenecek politikayı belirlemede etkili olsa da dengeleme politikası ile peşine takılma politikası, teoride aynı tehdit altındaki bir devletin tercih edebileceği iki farklı stratejidir. Bu bağlamda, bir devletin belirli bir koşul altında mutlaka dengeleme politikasını izleyeceği yönünde bir kesinlik söz konusu değildir. Ancak tarihsel örnekler üzerinden, belirli durumlarda hangi politikaların daha

sık tercih edildiği gözlemlenebilmektedir. Yine de bu örnekler mutlak bir kesinlik sağlamaz. Örneğin, dengeleme politikasının on temel özelliği olduğu varsayıldığında, bir devletin bu özelliklerin dokuzuna uygun davranış sergileyip yalnızca birine uymadığı durumda bile söz konusu devletin dengeleme stratejisini izlediği kabul edilebilir. Sonuç olarak, teoriler yasa değildir ve sosyal bilimler doğası gereği fen bilimlerinden farklıdır.

SOĞUK SAVAŞ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1945-1952)

İkinci Dünya Savaşı, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin gücünü kırsa da dünya tarihine geçecek iki adet dev yaratmıştır. Truva Savaşı'ndan beri dünya tarihinde bir fenomen olan, aktörleri sürekli değişen Doğu-Batı savaşı, bu iki dev arasında yeni değişkenler ve dinamiklerle yeniden patlak vermiştir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte nükleer silahların ortaya çıkması, bu savaşın konvansiyonel yöntemler yerine vekâlet savaşları, diplomatik hamleler vb. yöntemlerle soğuk bir savaş olarak cereyan etmesine neden olmuştur. ABD ve SSCB, başka ülkeler üzerinde hâkimiyet kurmaktan spora, sanata ve bilime kadar her alanda birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmıştır.

1945 yılında gerçekleştirilen barış konferanslarında bir araya gelen Churchill, Roosevelt ve Stalin her ne kadar birçok konuda uzlaşmış gibi görünseler de, sürecin başlangıcında Stalin, Sovyetler Birliği'nin Nazi işgalinden kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinde özgür ve demokratik seçimler yapılmasına yönelik verdiği sözü yerine getirmemiştir. Taraflar, Uzak Doğu'daki sınırların yeniden çizilmesi konusunda da mutabakata varamamışlardır. Potsdam Konferansı'ndan bir hafta sonra, ABD'nin Hiroşima'ya atom bombası atması uluslararası tansiyonu ciddi şekilde yükseltmiştir. Buna karşın geri adım atmayan Sovyetler Birliği ile Batılı müttefikler arasındaki İran meselesi, krizin derinleşmesinde belirleyici olmuş ve ilişkilerdeki kırılma noktası hâline gelmiştir. 1946 yılında Winston Churchill, Sovyetler Birliği'ni açık biçimde yayılmacı bir politika izlemekle suçlamış; aynı konuşmasında kullandığı "demir perde" ifadesi, ilerleyen yıllarda Avrupa'daki Doğu-Batı ayrımının sembolü hâline gelmiş ve Soğuk Savaş'ın temel kavramlarından biri olmuştur (Mason, 2002).

1947 yılında İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yönelik yardımları kesmesi, ABD'ye tarihsel bir fırsat sunmuştur. SSCB tehdidine karşı Avrupa ülkelerine yardım edilmesi ve savaşta yıkıma uğrayan ülkelerin yeniden inşası amacıyla özgür ülkelere destek verme kararı alan ABD, kapsamlı bir yardım süreci başlatmıştır. Bu politikanın adı Truman Doktrini olarak tarihe geçmiştir. Başlatılan yardım süreci ise Marshall Yardımları olarak adlandırılmıştır. Bu yardım paketi, 16 Avrupa ülkesine toplam 13,2 milyar dolar tutarında yardım yapılmasını öngörmekteydi. Söz konusu kredi ve hibeler, hem Avrupa ülkelerinin kalkınmasına katkı sağlamış hem de ABD'nin kıtadaki nüfuzunu önemli ölçüde artırmıştır. SSCB ise, bu yardımların ardından ABD etkisinin yayılmasından duyduğu endişeyle, kendi etkisi altındaki Doğu Avrupa ülkelerinde gücünü pekiştirme yoluna gitmiştir (1948 Çekoslovakya Komünist Darbesi gibi). Bu doğrultuda, yapılan yardımlar iki blok arasındaki kutuplaşmayı artırmıştır (Mason, 2002).

Marshall Yardımları nedeniyle ABD ile SSCB'nin ilk kez doğrudan karşı karşıya gelişi, işgal altındaki Berlin'de yaşanmıştır. Güçlü bir Batı Almanya'nın oluşumunu istemeyen ve ABD'nin Batılı müttefiklerin işgal bölgelerinde yeni bir para birimi tedavüle sokmasından rahatsızlık duyan SSCB, ABD'nin işgal bölgesi olan Batı Berlin'i abluka altına almıştır. Batılı müttefikler ise bu ablukayı hava yoluyla gıda ve ilaç

sevkiyatı gerçekleştirerek aşmıştır. Ablukanın beklenen sonucu vermediğini fark eden SSCB, bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçmiştir. Ancak bu gelişme, Soğuk Savaş'ın ilk ciddi yüzleşmesi olarak tarihe geçmiştir (Mason, 2002).

Batı Avrupalı liderler ise bu gelişmelerin ardından, Avrupa'daki güç dengesinin korunmasının yalnızca ABD desteğiyle mümkün olabileceğini idrak etmişlerdir. Bu düşünce, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) giden sürecin ilk adımı olmuştur. Her ne kadar Batı Avrupalı devletler ve ABD, Avrupa kıtasındaki Sovyet askeri gücüne denk bir konvansiyonel orduya sahip olmasalar da NATO'nun temel amacı üye devletleri ABD'nin nükleer caydırıcılığı altında korumak olarak şekillenmiştir (Mason, 2002).

Ortaya çıkış nedenleri ve genel siyasi durum ele alındıktan sonra, 1991'e kadar tüm Soğuk Savaş sürecini ayrıntılı biçimde incelemek gereksiz olacağından, bundan sonraki bölümde tüm dünyanın kutuplaştığı ve güvenlik tehditlerinin en yüksek seviyelere ulaştığı bu dönemde Türkiye'nin konumu ele alınacaktır. Türk Boğazları nedeniyle hem Sovyetler Birliği hem de Amerika Birleşik Devletleri açısından stratejik öneme sahip olan Türkiye'nin bu yıllarda izlediği dış politikayı anlayabilmek için öncelikle İkinci Dünya Savaşı yıllarına dönmek gerekmektedir.

1939-1945 yılları arasında Türkiye, 1939'da İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalamış olsa da savaş boyunca tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Dönemin yönetim kadrosunun büyük bir kısmının Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış ve bu savaşlarda bizzat yer almış olması, izlenen tarafsızlık politikasında belirleyici olmuştur. Zira yöneticiler, söz konusu savaşların ülkede yarattığı yıkımı doğrudan tecrübe etmişlerdir. Bununla birlikte, çalışmamızın giriş bölümünde de belirtildiği üzere, Türkiye'nin savaşa girebilecek ölçüde ciddi bir askeri güce sahip olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. İsmet İnönü'nün uzmanlaştığı zaman kazanmaya yönelik stratejiler ile her iki tarafı da memnun etmeye yönelik diplomatik tutumu sayesinde Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır (Hale, 2013).

Bu tarafsızlık politikasının bir diğer amacı ise savaş sonunda aşırı güçlenmiş bir Sovyetler Birliği ile karşı karşıya kalmamaktır. Özellikle Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu döneminde, Alman askeri gücünün tamamen ortadan kaldırılmasının Doğu Avrupa'daki güç dengesini Sovyetler Birliği lehine dönüştüreceği yönündeki kaygılar, Türk dış politikasının yönünü belirlemiştir. 1943 ve 1944 yıllarında Müttefik Devletlere, Türkiye'nin Balkanlar'daki Alman güçlerine yönelik bir saldırı olması durumunda savaşa katılacağı mesajının iletilmesi, bölgenin Alman işgalinden kurtuluşunun yalnızca Sovyetler Birliği'ne bırakılmaması gerektiği yönündeki düşünceyi yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, savaş sonrası Doğu Avrupa'da etkisini ciddi ölçüde artırmış bir Sovyetler Birliği'nin Türkiye açısından arzu edilmediğinin açık bir göstergesidir (Hale, 2013).

Hitler'in savaşın sonuna kadar direnme konusundaki ısrarı ve Müttefik Devletlerin koşulsuz teslimiyet şartında direktmesi, Alman askeri gücünün tamamen yok edilmesine ve Balkan ülkelerinin büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin denetimine geçmesine neden olmuştur. Bu durum, Türkiye açısından olası en olumsuz sonuçlardan biri olmuştur. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren izlenen, büyük güçler arasından stratejik bir müttefik seçme politikası (örneğin, Kırım Savaşı'nda

Fransa ve İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya gibi) artık uygulanamaz hâle gelmiştir. Çünkü çok kutuplu dünya düzeni, yerini iki kutuplu bir uluslararası yapıya bırakmıştır. Bu iki kutuptan birinin Türkiye ile kara sınırına sahip olması ve Türk Boğazları'nı kendi ulusal güvenliği açısından hayati bir mesele olarak görmesi, Türkiye'yi oldukça güç bir konuma sürüklemiştir (Hale, 2013).

Sovyetler Birliği tarafı ise daha savaş sona ermeden Türkiye'den toprak talep etme eğilimindeydi. Hem savaş sırasında gerçekleştirilen Alman-Sovyet görüşmelerinde hem de Yalta Konferansı'nda Stalin, Türk Boğazları konusunda, Sovyetler Birliği'nin güvenliğini tehdit eden bir konumda Türkiye'nin varlığını kabul edemeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Stalin, Boğazlar meselesini ülkesini boğabilecek derecede kritik bir konu olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Sovyetler Birliği, 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini duyurmuştur. Kısa bir süre sonra, Sovyetler Birliği Türkiye sınırında askerî varlığını artırmış ve Türkiye'ye bir nota vererek, söz konusu antlaşmanın yenilenmesi karşılığında Türk Boğazları'nda bir üs talebinde bulunmuştur. Aynı zamanda, Türk-Sovyet sınırının yeniden düzenlenmesi de Sovyet talepleri arasında yer almıştır (Aydın, 2000).

Türk tarafının Sovyet taleplerini reddetmesi üzerine artan Sovyet baskısı, Türkiye'yi Batılı devletlerle ittifak kurma arayışına yöneltmiştir. Başlangıçta Sovyetler Birliği ile iş birliği yapma eğiliminde olan Batı ittifakının bu tutumunu değiştirmesiyle birlikte, 1946 yılında Türkiye'nin Washington Büyükelçisinin naaşının ABD'ye ait Missouri savaş gemisi ile getirilmesi ve bu geminin Türk Boğazları'na demirlemesi, Türk tarafında güven hissi yaratmıştır. İzleyen yıllarda, Sovyetler Birliği Türk Boğazları üzerindeki taleplerini farklı şekillerde sürdürse de Türkiye Truman Doktrini kapsamında Batılı devletler tarafından Sovyet tehdidine karşı korunmaya devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren süregelen, Rusya'ya karşı güçlü bir devletle ittifak kurma stratejisi bu defa ABD ile kurulan müttefiklik ilişkisiyle sürdürülmüştür (Aydın, 2000).

Bu süreç, Türkiye'yi kaçınılmaz olarak Batı bloğuna yöneltmiştir. Sovyet tehdidine karşı ordunun donatılması ve modernleştirilmesi için gerekli finansmanın Truman Doktrini çerçevesinde sağlanmaya başlanması, Türkiye'nin kaderinin Batı bloğu ile bütünleşmesini pekiştirmiştir. Kısa süre sonra Türkiye'nin Marshall Yardımları kapsamına da alınmasıyla, ülkenin sanayileşme ve ekonomik kalkınma hedefleri için gerekli mali destek ABD tarafından sağlanmıştır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, anakronizm hatasından kaçınılmasıdır. Yani, bu tarihsel gelişmelerin dönemin koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira, Türkiye 1940'lı ve 1950'li yıllarda, günümüzdeki gibi güçlü ve etkin bir devlet konumunda değildi. Dolayısıyla, Sovyet tehdidine karşı duyulan güvenlik kaygıları doğrultusunda ABD ile müttefiklik ilişkisi kurulması, dönemin şartları bağlamında olağan bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkilerinin güçlendiği yıllarda, Türkiye 1950 yılında NATO'ya katılmak üzere resmî başvuruda bulunmuştur. Ancak, bu talep coğrafi konumu gerekçe gösterilerek ilk etapta reddedilmiştir. Dönemin Türk yetkilileri, NATO üyeliğinin Sovyetler Birliği'ne karşı ABD desteğini güvence altına almanın temel yolu

olduğunu düşünmekteydi. Buna karşın, NATO üyeleri söz konusu dönemde ittifakın temel amacının Batı Avrupa ülkelerinin savunulması olduğunu savunmuşlardır. Bu nedenle, Türkiye'nin ittifaka dahil edilmesi fikri, NATO'nun kurucu hedefleriyle doğrudan örtüşmemekteydi (Lippe, 2000).

Aynı yıl, Soğuk Savaş'ın ilk büyük sıcak çatışması olan Kore Savaşı patlak vermiştir. Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgali üzerine, Batı bloğu Birleşmiş Milletler çatısı altında ve ABD öncülüğünde askeri müdahale kararı almıştır. Türkiye, bu müdahaleyi koşulsuz destekleyen bir politika benimsemiş ve askerî katkı sağlamaya hazır olduğunu açıklamıştır. Başlangıçta ABD, Türkiye'nin bu teklifine mesafeli yaklaşmışsa da sonrasında Türk askerî desteği kabul edilmiştir. Türkiye, Kore Savaşı'na ABD, Birleşik Krallık ve Kanada'dan sonra en fazla asker gönderen ülke olmuştur. Savaş sırasında Türk birlikleri, yabancı müttefikleri tarafından takdir edilen çeşitli başarılarla imza atmışlardır. Türkiye'nin Kore Savaşı'na aktif katılımı, Batı bloğu açısından Sovyet tehdidine karşı ne denli önemli bir aktör olabileceğini kanıtlamıştır (Brown, 2008).

Brown (2008)'a göre, Türkiye'nin Kore müdahalesine bu denli istekli olmasının sebeplerinden biri, dönemin Türk yetkililerinin komünist yayılcılığın nerede ortaya çıkarsa çıksın durdurulması gerektiğine olan güçlü inancıdır. Bununla birlikte, asıl hedefin NATO üyeliğini elde etmek olduğu açıktır. Bu bağlamda, Kore Savaşı'ndaki Türk birliklerinin sergilediği üstün performans hayati öneme sahip olmuştur. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği sınırında bir müttefik kazanmak, ABD açısından da Türkiye'nin stratejik önemini artırmıştır.

Başlangıçta NATO, yalnızca Batı Avrupa ülkelerinin güvenliğini sağlamaya yönelik bir yapı olarak tasarlanmış olsa da, Kore Savaşı'nda yaşanan gelişmelerin ardından Batı bloğu, Yunanistan ve Türkiye'de benzer bir gecikmeyi yaşamak istememiştir. Bu doğrultuda, her iki ülke 1952 yılında NATO üyeliğine kabul edilmiştir (Jervis, 1980).

DEFANSİF REALİZM VE TÜRKİYE'NİN NATO ÜYELİĞİ

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde açıklandığı üzere, uluslararası ilişkileri genel hatlarıyla ele alan Neo-realizm teorisinin bir alt dalı olan defansif realizm, devletler arasındaki ittifak kurma dinamiklerini de inceleme konusu yapmıştır. Bu bölümde, defansif realist yaklaşım çerçevesinde tanımlanan ittifak kurma biçimleri ile tehdit unsurlarını Türkiye özelinde ele alacağız ve 1945–1952 yılları arasında, NATO üyeliğiyle sonuçlanan Türk dış politikasının defansif realizm perspektifiyle ne ölçüde örtüştüğünü değerlendirmeye çalışacağız.

İlk olarak, Türkiye'nin maruz kaldığı tehditleri analiz etmek gerekmektedir. Daha önce de değinildiği üzere, Walt'a göre bir unsurun ciddi bir dış tehdit olup olmadığını belirleyen dört temel faktör bulunmaktadır. Bunlar: toplam güç kapasitesi, coğrafi yakınlık, ofansif güç kapasitesi ve saldırgan niyet düzeyidir (Walt, 1990).

İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle ayrılan ve dünyanın iki süper gücünden biri hâline gelen Sovyetler Birliği'nin, toplam güç kapasitesi bakımından (askerî kapasite, endüstriyel üretim, nüfus büyüklüğü ve teknolojik gelişmişlik düzeyi) Türkiye'den üstün olması şaşırtıcı bir durum değildir. Bu güç dengesizliği, çalışmamızın giriş bölümünde ele alınan Adana-Yenice görüşmelerinde de açık biçimde görülmektedir. Söz konusu

görüşmelerde Türkiye, savaşa katılma karşılığında Batılı devletlerden oldukça kapsamlı taleplerde bulunmuştur. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin, olası bir Alman saldırısına karşı şehirlerini koruyabilecek düzeyde modern bir orduya sahip olmamasıdır. Buna karşın, Sovyetler Birliği aynı dönemde insanlık tarihinin en yıkıcı savaşlarından birinden galip çıkmış, yüksek savaş tecrübesine ve muazzam bir askerî güce sahip bir devlettir. Sovyet ordusu, Türkiye'nin tehdit olarak algıladığı Alman ordusunu mağlup etmiş, Berlin'i işgal ederek Almanya'nın kesin yenilgisini sağlamıştır.

Öte yandan, coğrafi yakınlık açısından değerlendirildiğinde, Sovyetler Birliği zaten Türkiye'nin doğrudan sınır komşusudur. Bu nedenle, Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında, hem Sovyetler Birliği'nin uydu devleti konumundaki Bulgaristan üzerinden hem de doğrudan Kafkasya'daki sınır hattı üzerinden Sovyet saldırısına maruz kalma riski taşımaktaydı. Doğu sınırının dağlık ve soğuk iklim koşulları nedeniyle sınırlı ölçüde doğal bir savunma imkânı sunsa da, Bulgaristan üzerinden gerçekleştirilecek bir saldırıda Sovyet ordusunun kısa sürede İstanbul önlerine kadar ilerleyebileceğini öngörmek güç değildir. Nitekim 1912 yılında Bulgar ordusu, kayda değer bir direnişle karşılaşmadan Çatalca'ya kadar ilerlemiş ve İstanbul'u tehdit edecek ölçüde yaklaşmıştır.

Ofansif güç bağlamında değerlendirildiğinde, Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman kuvvetlerini Stalingrad önlerinden Berlin'e kadar geri püskürterek taarruz kapasitesini açık biçimde ortaya koymuştur. Kızıl Ordu, savaşın son iki yılında saldırı gücünü defalarca kanıtlamış; Alman işgali altındaki Doğu Avrupa ülkelerini ardı ardına ele geçirerek zaman kaybetmeden Berlin'e kadar ilerlemiştir. Buna karşılık, Güzeloğlu (2022)'na göre, Türk ordusu bu dönemde modern savaşın gerekliliklerini karşılayabilecek seviyede değildir. Zira, 1923'ten itibaren Türkiye, ekonomik ve yapısal önceliklerini göz önünde bulundurarak askerî harcamaları geri plana atmak durumunda kalmıştır.

Son olarak, en tartışmalı konu Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik saldırgan niyet taşıyıp taşımadığıdır. Özkan (2020)'a göre, Sovyetler Birliği hiçbir zaman Türkiye'den toprak talebinde bulunmamış ya da Türk Boğazları'nda askerî üs kurmak amacıyla resmî bir girişimde bulunmamıştır. Özkan, diğer akademisyenler tarafından "talep" olarak yorumlanan bu yaklaşımların, esasen Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile bir ittifak antlaşması imzalama amacıyla yaptığı diplomatik teklifler olduğunu savunmaktadır. Ancak, Özkan'ın göz ardı ettiği önemli bir husus, bu kriz süreci içerisinde Sovyetler Birliği'nin 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı tek tarafı olarak feshetmesidir. Eğer Sovyetler Birliği yalnızca dostane bir ittifak teklifinde bulunmayı amaçladıysa, bu niyetini mevcut dostluk antlaşmasını yenileyerek ve iyi niyetini teyit ederek de gösterebilirdi. Aksine, Sovyet tarafı, çalışmanın dördüncü bölümünde de ele alındığı üzere, hem Potsdam Konferansı'nda Stalin tarafından yapılan açıklamalarda hem de Türkiye'ye verilen resmî notalarda doğrudan taleplerde bulunmuştur.

Bu taleplerin amacı oldukça nettir. Sovyetler Birliği, bu taleplerin Türkiye tarafından kabul edilmesi durumunda, SSCB-Türkiye ittifak antlaşmasının imzalanmasını sağlayarak Türkiye'nin Sovyet dış politikasına eklenmesini ve kendisine tâbi bir müttefik konumuna gelmesini hedeflemiştir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin bir uydu devleti ya da küçük ortağı hâline gelmesi amaçlanmıştır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin bu saldırgan tutumu Türkiye'yi Batı bloğuna

yönelten temel etkenlerden biri olmuştur. Nitekim, sonraki dönem Sovyet liderlerinden Nikita Khrushchev de bu durumu eleştirerek, “Stalin, Türkleri korkutarak Amerikalıların açık kollarına yolladı” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur (Hale, 2013).

Bu bağlamda, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yönelik taleplerini yalnızca “teklif” olarak nitelendirmek, durumu doğru yansıtmayan eksik bir değerlendirmedir. Dahası, söz konusu dönemde dünya iki kutuplu yapıya doğru evrilirken ve Soğuk Savaş ortamı şekillenmeye başlamışken, geçmişte Rus İmparatorluğu’nun İstanbul üzerindeki tarihî hak iddiaları da göz önünde bulundurulduğunda, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yönelik saldırgan niyet taşımadığını ileri sürmek, fazlasıyla iyimser bir yorum olacaktır.

Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, Sovyetler Birliği’nin Türkiye için hayati bir tehdit teşkil ettiği; toplam güç, coğrafi yakınlık, ofansif kapasite ve saldırgan niyet olmak üzere dört temel unsurun tamamını taşıdığı görülmektedir. SSCB’nin Türkiye’ye yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğunun tespiti sonrasında incelenmesi gereken bir diğer konu, Türkiye’nin bu tehdide nasıl yanıt verdiği ve bu yanıtın defansif realizmin öngördüğü ittifak kurma yollarıyla ne ölçüde örtüştüğüdür.

Defansif realizm bağlamında ittifak kurma stratejilerinin temelinde iki yaklaşım yer almaktadır: dengeleme (balancing) politikası ve peşine takılma (bandwagoning) politikası. Brown (2008)’a göre, Türkiye’nin NATO’ya üyeliğini en iyi açıklayan yaklaşım, Walt’ın geliştirdiği dengeleme politikasıdır. Zira Türkiye hem sınır komşusu olan hem de saldırgan niyet sergileyen bir devlete karşı, ondan daha güçlü bir başka devletle müttefik olmayı tercih etmiştir. Gerçekten de dengeleme politikasının temel özellikleri dikkate alındığında, Türkiye’nin NATO’ya katılımı şaşırtıcı bir gelişme değildir. Türkiye, tehdit oluşturan aktöre karşı diğer devletlerle ittifak kurarak bu tehdidi dengelemeyi amaçlamış ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’nin izlediği politika, dengeleme stratejisi ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak burada dikkat çeken bir husus, dengeleme stratejisinin genellikle güçlü devletler tarafından tercih edildiği yönündeki genel kabul ile Türkiye’nin görece zayıf bir aktör olması arasındaki çelişkidir.

Elbette, bu çalışmada da defalarca vurgulandığı üzere, Türkiye 1945 yılında günümüzdeki askerî, ekonomik ve diplomatik gücüne sahip değildi. Ancak, aynı dönemde katıldığı Kore Savaşı’nda kayda değer askerî başarılar sergileyebilecek kapasitede bir orduya sahipti. Bu durum, Türkiye’nin tamamen zayıf bir aktör olarak değerlendirilmesini engelleyen önemli bir unsurdur. Nitekim Brown (2008)’a göre, Türkiye’nin Kore Savaşı’na katılımı ve savaş sürecinde gösterdiği performans, Batı bloğunun gözünde Türkiye’nin daha eşit konumda ve güvenilir bir müttefik olarak algılanmasına katkı sağlamıştır.

Eğer Türkiye, o dönemde söz konusu askerî kapasiteye sahip olmasaydı, dengeleme yerine peşine takılma (bandwagoning) stratejisini benimsemek zorunda kalabilirdi. Bu durumda, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde görüldüğü üzere, Sovyetler Birliği’nin çizdiği rotayı takip eden bir dış politika izlenmesi olasıydı. Ancak, Türkiye’nin sahip olduğu askerî yetkinlik, kendi güvenlik çıkarlarını koruyabilecek ölçüde bir dengeleme politikası izlemesine imkân tanımıştır.

Walt'ın ortaya koyduğu diğer ittifak kurma yolları dikkate alındığında, Türkiye ile Batı bloğu arasında hem ideolojik yakınlık hem de dış yardım mekanizmalarının etkin biçimde işlediği görülmektedir. Türkiye, 1923'te kurulduğunda, Batılı değerleri benimseyen; demokratik, laik ve hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda hareket etmeyi hedefleyen bir siyasal yapı oluşturmayı amaçlamıştır.

Bu bağlamda, Batı bloğunun savunduğu normatif değerlerle Türkiye'nin kurucu idealleri arasında temel bir çelişki bulunmamaktadır. Dış yardım meselesine gelindiğinde ise, daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye 1940'lı yılların sonlarından itibaren Truman Doktrini ve Marshall Yardımları kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nden ekonomik ve askerî destek almıştır. Bu yardımlar yalnızca Türkiye'nin savunma kapasitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda Batı bloğu ile entegrasyon sürecini de kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla hem ideolojik uyum hem de dış yardım gibi unsurlar, Türkiye'nin ABD liderliğindeki Batı bloğuna dâhil olmasında etkili olan tamamlayıcı faktörler arasında yer almaktadır.

Diğer görüşler incelendiğinde, konuyu inşacı teori kapsamında inceleyen Yılmaz ve Bilgin, "Constructing Turkey's "Western" Identity during the Cold War" isimli makalelerinde Türkiye'nin NATO üyeliğini, Türk elitlerinin Batılı bir kimlik inşa etme çabasının bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Yazarlar, Cumhuriyet'in ilanından itibaren benimsenen Batılı vizyon doğrultusunda Türkiye'nin, yeni oluşmaya başlayan uluslararası düzende kendisini doğal olarak Batı'nın bir parçası olarak konumlandığını savunmaktadır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği de bu kimliğin inşası sürecinde tehdit olarak yapılandırılmıştır. NATO üyeliği ise, Türkiye'nin Batı'ya aidiyetini uluslararası düzeyde onaylayan bir gelişme olmakla birlikte, inşa edilmeye çalışılan Batılı Türk kimliğine katkı sağlamaktadır (Yılmaz & Bilgin, 2005).

İdeolojik yakınlık, kuşkusuz ittifakların oluşmasında etkili bir unsur olabilir; ancak tek başına ittifak kurulmasını sağlayacak yeterlilikte değildir. Aksi takdirde, ideolojik yakınlık temelinde Yugoslavya'nın da Varşova Paktı'na katılması beklenebilirdi. Buna ek olarak, Yılmaz ve Bilgin'in, Türkiye'nin Sovyet tehdidini kendi kimlik inşasının bir parçası olarak kurguladığı yönündeki iddiaları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem ABD'nin hem de SSCB'nin benimsediği güç maksimizasyonu stratejileri göz önüne alındığında, ampirik olarak zayıf kalmaktadır.

Öte yandan, konuyu inceleyen bir diğer akademisyen olan Ali Karaosmanoğlu da "Turkey's Alignment with NATO. Identity and Power Politics" başlıklı kitap bölümünde Türkiye'nin NATO üyeliğinin defansif realist yaklaşım çerçevesinde açıklanabileceğini kabul etmekle birlikte, kültürel ve tarihsel faktörlerin de bu süreçte göz ardı edilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Karaosmanoğlu'na göre, karar alma süreçlerinde liderlerin kişisel tercihleri ile bürokrasinin tarihsel eğilimleri belirleyici olabilir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana Türk dış politika geleneğinde, Rusya'ya karşı güçlü bir müttefik arayışı süreklilik arz eden bir eğilimdir (Karaosmanoğlu, 2011). Her ne kadar tarihsel perspektiften bakıldığında Karaosmanoğlu'nun bu değerlendirmesi anlamlı görünse de neo-realist teori bağlamında liderlerin tercihleri ya da bürokratik gelenekler yapısal etkenler karşısında belirleyici kabul edilmemektedir.

Nitekim, bürokrasi geleneği Sovyetler Birliği'ne ve günümüz Rusya'sına çok daha yakın olan, eski Varşova Paktı üyesi; Batı ile uyum süreci geçirmelerine rağmen

liderleri Batılı demokrasiler tarafından Batılı değerlere uymamakla eleştirilen Polonya, Macaristan gibi ülkelerde de benzer şekilde görülmektedir. Bu ülkeler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yine Rus tehdidi sebebiyle dengeleme politikası izlemiş ve NATO'ya üye olmuşlardır. Hatta Ukrayna'nın aynı istekte bulunması, Ukrayna-Rusya savaşının sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla, ittifak kurmada belirleyici olan unsur hissedilen tehdittir.

Konuyu Karaosmanoğlu gibi tarihsel perspektiften ele alan bir diğer araştırmacı ise Bilge-Criss'tir. "Learning Theory" kapsamında inceleme yapan Bilge-Criss'e göre, Türkiye, Osmanlı döneminden bu yana geliştirdiği uluslararası sisteme uyum sağlama geleneğini, Sovyetler Birliği karşısında NATO'ya üye olarak sürdürmüş ve böylece Batı bloğuna aidiyet arayışını sonlandırmıştır. Bu durum, tarihsel süreçteki rasyonel bir devamlılıkla açıklanmaktadır. Zira Türkiye için kuzey komşusuna karşı bir müttefik aramak, yeni bir olgu değil, öğrenilmiş bir davranıştır (Bilge-Criss, 2012).

Ancak Bilge-Criss'in bu yaklaşımı, eski Sovyetler Birliği üyesi olan Gürcistan ve Baltık ülkeleri örnekleriyle çelişmektedir. Baltık ülkeleri, Rus Çarlığı döneminden itibaren ya doğrudan Rus yönetimi altında bulunmuş ya da Rus nüfuzu altında yaşamışlardır. Buna rağmen, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra tarihsel bir rasyonel devamlılık sergilememişler; aksine, NATO'ya üyelik yolunu tercih etmişlerdir. Gürcistan ise NATO üyeliği hedefi doğrultusunda ilerlerken, 2008 yılında Rusya ile savaş yaşamıştır. Bu örnekler, uluslararası sistemde belirleyici olan unsurun tarihsel devamlılık değil, tehdit algısı karşısında geliştirilen dengeleme stratejisi olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin NATO üyeliğinin incelenmesi bağlamında farklı görüşlere yönelik eleştirilerin, diğer ülke örnekleri üzerinden yapılmasının temel nedeni, neo-realist teoride liderlik, kültür, tarih gibi unsurların devlet davranışlarının belirleyici unsurları olarak kabul edilmemesidir. Neo-realist yaklaşıma göre devletler, rasyonel aktörlerdir ve hayatta kalabilmek için bu tür faktörleri göz ardı ederek güç arayışına yönelirler. Bu nedenle, tehditlere verilen tepkilerde yapısal benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Aralarında kültür, liderlik, tarih ya da bürokratik gelenek açısından önemli farklar bulunan devletlerin benzer dış politika davranışları sergilemeleri, belirli bir modelin varlığına işaret etmektedir. Bu model, Türkiye'nin NATO üyeliğini açıklamada defansif realizmin sunduğu çerçevenin geçerliliğini güçlendirirken, alternatif yaklaşımların yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Gelinen noktada, Türkiye'nin NATO'ya katılım sürecinin defansif realist çerçeveye tam olarak uyduğunu söylemek mümkündür. Türk dış politikasını yöneten yetkililer, teoride belirlenen ittifak kurma yollarını büyük ölçüde takip etmiş ve Türkiye için hayati bir tehdit oluşturan Sovyetler Birliği tehlikesini dengelemeyi başarmıştır. 1945'ten itibaren giderek artan SSCB tehdidi dengelenmemiş olsaydı, Türkiye de bir Doğu Bloğu ülkesi hâline gelebilir ve hatta bağımsızlığını ancak 1991 yılında kazanabilen eski Sovyet cumhuriyetlerinden biri olabilirdi. Çalışma boyunca da görülebileceği üzere, dönemin karar alıcılarının izlediği yol ile defansif realizm teorisi arasındaki uyum dikkate alındığında, Türkiye'nin bu tehdidi bertaraf etmede son derece başarılı bir şekilde defansif realist yaklaşımı uyguladığı söylenebilir.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin en dikkat çekici dönemlerinden biri olan Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok kutuplu uluslararası düzenin sona erip iki kutuplu bir yapının ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Yeni dünya düzeninin iki süper gücü olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, küresel ölçekte neredeyse her alanda rekabet etmiş; ancak nükleer caydırıcılık nedeniyle doğrudan bir sıcak çatışma yaşanmamıştır. Bunun yerine, vekâlet savaşları, diğer ülkelerde düzenlenen darbeler, istihbarat faaliyetleri, sanat, spor, bilim ve uzay yarışı gibi çeşitli alanlarda kıyasıya bir rekabet yürütülmüştür.

Türkiye ise İkinci Dünya Savaşı'na doğrudan katılmamış bir ülke olarak, bu yeni dünya düzeninde kendisine bir yer edinme arayışına girmiştir. Dönemin Türkiye'si, günümüz Türkiye'sinin sahip olduğu askerî ve ekonomik kapasiteden yoksun olmakla birlikte, kısa süre içerisinde Kore Savaşı'ndaki performansı ile belirli bir askerî kapasiteye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında hissettiği varoluşsal tehdit nedeniyle Türkiye, tarafını belirleme gerekliliği duymuştur. Walt (1990)'ın tanımladığı üzere, ciddi bir tehdidi oluşturan dört temel unsurun — toplam güç, coğrafi yakınlık, ofansif güç kapasitesi ve saldırganlık niyeti — tümünü taşıyan Sovyetler Birliği tehdidi, Türk dış politikasını şekillendiren başlıca unsur hâline gelmiştir. Türkiye, bu tehdidi dengelemek amacıyla Batı bloğuna dâhil olma yollarını aramıştır.

Bu dönemde Türk dış politikasını yöneten yetkililer, defansif realist yaklaşımın öngördüğü tüm gereklilikleri yerine getirmiştir. Sovyetler Birliği tehdidini dengeleyebilmek amacıyla Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Daha savaş devam ederken dahi Sovyetler Birliği'nin aşırı güçlenmesinden endişe duyan Türkiye, savaş sonrasında bu durumun somutlaşmasıyla birlikte 1945'ten itibaren başta Birleşik Krallık ve ABD olmak üzere Batılı devletlerin desteğini almaya çalışmıştır. Başlangıçta bu destek tam anlamıyla sağlanamamışsa da, ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde attığı adımlar, ikili ilişkilerde önemli ilerlemelere yol açmıştır. Ardından Marshall Yardımları kapsamına da dâhil edilen Türkiye, ittifak kurma yollarından biri olan dış destek mekanizmasını etkin biçimde kullanmıştır.

İlerleyen yıllarda, Batı Avrupa devletlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla NATO'nun kurulmasıyla birlikte, Türkiye bu ittifaka üyeliği Sovyetler Birliği tehdidine karşı nihai çözüm olarak görmeye başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye, çok partili hayata geçerek demokratikleşme sürecinde önemli bir adım atmıştır ve yeni yönetimin dış politikası da benzer şekilde Batı ile yakınlaşma ekseninde şekillenmiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, Türkiye'nin seçimlerin yapıldığı, demokratik bir ülke olmasıdır. Türkiye, kuruluşundan itibaren Batılı değerler temelinde inşa edilmeye çalışılan bir devlet olduğundan, Batı bloğu ile Türkiye arasında ideolojik bir yakınlık da mevcuttur. Bu durum, ittifak kurma yollarından biri olan ideolojik uyumu işaret etmektedir.

NATO'ya katılmak amacıyla yapılan başvuruların başlangıçta kabul edilmemesine rağmen, Türkiye değerli bir müttefik olabileceğini göstermek adına, 1950 yılında başlayan Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler çatısı altında gerçekleştirilen müdahaleye büyük devletlerin ardından en fazla katkı sağlayan ülkelerden biri olarak

katılmıştır. Bu savaşta Türk birliklerinin gösterdiği askerî yetkinlik, savaş kabiliyeti açısından dikkat çekici olmuştur ve Türkiye'nin kararlılığı, Batı bloğunun ülkeye yönelik güvenini artırmıştır. Nihayetinde, Türkiye 1952 yılında değerli bir ortak olarak kabul edilerek NATO üyeliğine kabul edilmiştir.

Ülkeyi tehdit eden hayati tehlike olma özelliklerinin tamamını taşıyan Sovyetler Birliği'ne karşı, diğer devletlerle oluşturulmuş bir ittifak ağı olan NATO'ya üye olunması, tipik bir dengeleme politikası örneğidir. Defansif realist çerçevede belirtilen diğer iki ittifak kurma yolu (ideolojik yakınlık ve dış yardım) Türkiye'nin NATO'ya girişini sınırlı ölçüde açıklayabilmekle birlikte, bu süreçte belirleyici olan asıl etken, dengeleme politikasının uygulanmasıdır. Sonuç olarak, Türkiye Sovyetler Birliği tehdidine karşı defansif realist bir yaklaşım benimsemiş; bu yaklaşım doğrultusunda dengeleme politikası, ideolojik yakınlık ve dış yardım gibi ittifak kurma yollarını izleyerek ABD ile müttefik olmuş ve NATO'ya üye kabul edilmiştir. 1945–1952 yılları arasında kusursuz bir biçimde yürütülen Sovyet gücünü dengeleme politikası, Türk diplomasi tarihinin en başarılı hamlelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Yayımlanmış Eserler

- Aydin, M. (2000). Determinants of Turkish foreign policy: Changing patterns and conjunctures during the Cold War. *Middle Eastern Studies*, 36(1), 103-139. <https://doi.org/10.1080/00263200008701300>
- Bilge-Criss, N. (2012). Turkey's NATO alliance: A historical perspective. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 1-28.
- Brown, C. S. (2008). The one coalition they craved to join: Turkey in the Korean War. *Review of International Studies*, 34(1), 89-108. <https://doi.org/10.1017/S0260210508007924>
- Glaser, C. L. (2010). *Rational theory of international politics: The logic of competition and cooperation*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7t1j1>
- Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism. *International Organization*, 42(3), 485-507. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027715>
- Güzeloğlu, E. (2022). İstiklâl Harbi'nden mekanize savaşa: İki savaş arası dönemde Türk ordusunun kara doktrini ve tartışmaları (1923-1939). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları / Recent Period Turkish Studies*, (41), 179-228. <https://doi.org/10.26650/YTA2022-1094890>
- Hale, W. M. (2013). *Turkish foreign policy since 1774*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203102022>
- Jervis, R. (1980). The impact of the Korean war on the cold war. *Journal of Conflict Resolution*, 24(4), 563-592. <https://doi.org/10.1177/002200278002400401>
- Jervis, R. (1998). Realism in the study of world politics. *International Organization*, 52(4), 971-991. <https://doi.org/10.1162/002081898550707>
- Karaosmanoğlu, A. (2011). Turkey's alignment with NATO: Identity and power politics. İçinde M. Drent, A. van den Assem, & J. de Wilde (Eds.), *NATO's retirement?* (ss. 37-48). Centre of European Security Studies (CESS).

- Lippe, J. M. V. (2000). Forgotten brigade of the forgotten war: Turkey's participation in the Korean War. *Middle Eastern Studies*, 36(1), 92-102. <https://doi.org/10.1080/00263200008701299>
- Mason, J. (2002). *The cold war: 1945-1991*. Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203439142>
- Mearsheimer, J. J. (2013). Structural realism. İçinde T. Dunne, M. Kurki & S. Smith (Eds.), *International relations theories discipline and diversity* (ss. 71-88). Oxford University Press.
- Miller, B. (1996). Competing realist perspectives on great power crisis behavior. *Security Studies*, 5(3), 309-357. <https://doi.org/10.1080/09636419608429282>
- Morgenthau, J. H. (1948). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. Alfred A. Knopf.
- Özkan, B. (2020). The 1945 Turkish-Soviet crisis. *Russia in Global Affairs*, 18(2), 156-187. <https://doi.org/10.31278/1810-6374-2020-18-2-156-187>
- Schlesinger, A. (1967). Origins of the cold war. *Foreign Affairs*, 46(1), 22. <https://doi.org/10.2307/20039280>
- Snyder, J. L. (1991). *Myths of Empire: Domestic politics and international ambition*. Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9780801468605>
- Van Evera, S. (1998). Offense, defense, and the causes of war. *International Security*, 22(4), 5-43. <https://doi.org/10.1162/isec.22.4.5>
- Walt, S. M. (1990). *The origins of alliances*. Cornell University Press.
- Waltz, N. K. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley Publishing Company, Inc.
- Yalçın, O. (2011). İkinci Dünya savaşında İsmet İnönü ve Churchill arasında yapılan Adana görüşmesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(47), 701-731. https://doi.org/10.1501/Tite_00000000342
- Yilmaz, E., & Bilgin, P. (2005). Constructing Turkey's "western" identity during the cold war: Discourses of the intellectuals of statecraft. *International Journal*, 61(1), 39. <https://doi.org/10.2307/40204128>